

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Усманов Юрій Ільдарович,
кандидат юридичних наук,
директор Навчально-наукового інституту
міжнародних відносин ПЗВО
«Київський міжнародний університет»,
Україна, м. Київ
ORCID 0000-0001-6297-2583
e-mail: yuryusmanov8@gmail.com

Мартиневич Анастасія Віталіївна,
студентка 5-го курсу
міжнародно-правового факультету,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків

doi: 10.21564/2414–990X.156.252314
УДК 341.3

ГУМАНІТАРНИЙ ДОСТУП У ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТАХ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Гуманітарний доступ є ключовим елементом проведення гуманітарних дій в ситуаціях збройних конфліктів, оскільки без нього неможливе надання прямої гуманітарної допомоги. Право доступу до жертв збройного конфлікту є основоположним елементом гуманітарної діяльності, оскільки воно дозволяє організаціям з надання гуманітарної допомоги зробити незалежну оцінку потреб, забезпечити ефективність своєї діяльності і контролювати справедливий розподіл цієї допомоги. Проте отримання і збереження доступу до населення для надання йому гуманітарної допомоги є важким завданням для гуманітарних організацій. Надання такого доступу може бути обмеженим в силу самого факту проведення збройного конфлікту, а також й тим, що зазвичай отримання гуманітарного доступу розглядають у ad hoc спосіб, тому часто немає жодних усталених методик чи правил надання такого доступу. І хоча гуманітарний доступ не є новим

питанням у міжнародному праві, сьогодні існує низка проблем у забезпеченні та підтримці такого доступу у ситуаціях збройних конфліктів. Розглянуто проблеми розуміння самого терміна «гуманітарний доступ», прав та обов'язків учасників збройних конфліктів щодо такого доступу, зобов'язань та обмежень щодо самих гуманітарних організацій, критеріїв надання гуманітарного доступу в різних ситуаціях, взаємодії міжнародних гуманітарних місій з воюючими сторонами, виклики, пов'язані з акредитацією гуманітарних місій, координуванням системи гуманітарної допомоги, а також законодавчими прогалинами регулювання.

Ключові слова: гуманітарний доступ; міжнародне гуманітарне право; міжнародне право прав людини; права людини.

Постановка проблеми та актуальність теми. Гуманітарний доступ є ключовим елементом проведення гуманітарних дій в ситуаціях збройних конфліктів, оскільки без нього неможливе надання прямої гуманітарної допомоги. Право доступу до жертв збройного конфлікту є основоположним елементом гуманітарної діяльності, адже воно дозволяє організаціям з надання гуманітарної допомоги зробити незалежну оцінку потреб, забезпечити ефективність своєї діяльності і контролювати справедливий розподіл цієї допомоги. Проте отримання і збереження доступу до населення для надання йому гуманітарної допомоги, від чого залежить життя і здоров'я людей, є важким завданням для гуманітарних організацій. Надання такого доступу може бути обмеженим у силу самого факту проведення збройного конфлікту, а також й тим, що зазвичай отримання гуманітарного доступу розглядають у *ad hoc* спосіб, тому часто немає жодних ustalених методик чи правил надання такого доступу.

І хоча гуманітарний доступ не є новим питанням у міжнародному праві, сьогодні існує низка проблем у забезпеченні та підтримці такого доступу у ситуаціях збройних конфліктів, визначенні прав та обов'язків учасників збройних конфліктів щодо такого доступу, зобов'язань та обмежень щодо самих гуманітарних організацій, критеріїв надання гуманітарного доступу в різних ситуаціях, розуміння того, хто повинен забезпечувати гуманітарний доступ в умовах збройних конфліктів, як така діяльність регламентується з боку міжнародного права тощо. Саме наявність таких проблем обумовлює актуальність обраної теми.

Мета статті – встановити особливості регламентації гуманітарного доступу з боку міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини, визначити ключові виклики і проблеми в реалізації такого доступу та запропонувати можливі шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на відсутність нормативного визначення поняття «гуманітарний доступ», Управління ООН з координації гуманітарних справ, міжнародна організація «Глобальний кластер захисту (GRC)» та інші гуманітарні організації розуміють під цим терміном *доступ гуманітарних акторів до людей, які потребують допомоги та захисту, та доступ тих, хто цього потребує, до товарів та послуг, необхідних для їх виживання та здоров'я, у спосіб, що відповідає основним гуманітарним принципам* [6, с. 11].

Слід однак зазначити, що сьогодні існує низка проблем у регламентації гуманітарного доступу у ситуаціях збройних конфліктів, які умовно можна об'єднати в три групи:

- 1) правові проблеми;
- 2) проблеми, пов'язані з діями сторін, особливостями та наслідками збройного конфлікту;
- 3) політичні проблеми.

1. Правові проблеми

Норми, які регулюють гуманітарний доступ в умовах збройних конфліктів, визначають права і обов'язки сторін у збройному конфлікті та інших суб'єктів гуманітарної діяльності, критерії та умови гуманітарного доступу в конкретних ситуаціях, за яких суб'єкти гуманітарної діяльності можуть або не можуть отримати доступ до людей, які потребують допомоги та захисту, межі, в яких слід шукати домовленості про гуманітарний доступ, питання допомоги у створенні варіантів операціоналізації гуманітарного доступу, забезпечення стимулів для сторін у збройному конфлікті для ведення переговорів щодо такого доступу [6, с. 9].

Якщо говорити про *міжнародне гуманітарне право* (далі – МГП), то варто зазначити, що норми МГП в першу чергу забезпечують надання гуманітарного доступу сторонами збройного конфлікту. Для надання такого доступу визначальним у цьому контексті є наявність збройного конфлікту, а не «гуманітарна» його складова. Саме тому стандарти забезпечення гуманітарного доступу знаходять своє відображення у чотирьох Женевських конвенціях від 1949 року та двох Додаткових Протоколах до Женевських конвенцій від 1977 року, а також звичаєвих нормах МГП.

Окрім воюючих сторін, суб'єктами гуманітарної допомоги також можуть виступати й міжурядові або неурядові гуманітарні організації та місії. Так само як і учасники збройного конфлікту, такі організації повинні діяти на основі визначених вище міжнародних стандартів МГП, міжнародного кримінального права та у відповідності з міжнародним правом прав людини. Водночас міжнародні гуманітарні організації в силу своєї неупередженості та незалежності можуть здійснювати свою діяльність і на основі інших міжнародних резолюцій чи власних статутних документів. Яскравим прикладом може слугувати Кодекс поведінки Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та неурядових організацій при здійсненні допомоги під час стихійних лих і катастроф (1994 р.), який вказує на такі принципи надання гуманітарної допомоги: гідність, добровільність, єдність, універсальність, відповідальна участь, прозорість та повага до культури та звичаїв [25, с. 438].

Оскільки норми МГП передбачають мінімальні вимоги та умови для гуманітарного доступу, для забезпечення сталості та ефективності такого доступу важливим є застосування гуманітарних принципів. Чотири ключові гуманітарні принципи, включені до семи фундаментальних принципів, якими скерована вся діяльність руху Червоного Хреста та Червоного Півмісяця та які були прийняті

ООН у резолюціях Генеральної Асамблеї №46/1829 і №58/11410, визначають, що гуманітарна допомога надається на засадах:

- 1) нейтральності;
- 2) неупередженості;
- 3) незалежності;
- 4) та гуманності [21, с. 7].

У свою чергу Управління ООН з координації гуманітарних справ додатково виділяє:

- 5) принцип різноманітності;
- 6) принцип національної та місцевої відповідальності;
- 7) принцип гендерної рівності [4].

У ситуаціях міжнародного збройного конфлікту відмінних від окупації надання гуманітарної допомоги регулюється 17 і 23 статтями *Женевської конвенції (IV)* [26], статтями 54, 70 і 71 I Додаткового *протоколу до Женевських конвенцій* [22], а також звичаєвими нормами МГП [1], а саме Нормою 55, яка зазначає, що сторони конфлікту повинні надавати дозвіл і сприяти швидкому і безперешкодному надходженню гуманітарної допомоги до цивільних осіб, що її потребують, за умови, що така допомога має неупереджений характер, здійснюється без дискримінації і підлягає контролю з боку сторін конфлікту [1].

Під час окупації стаття 55(1) *Женевської конвенції (IV)* говорить про те, що окупаюча держава зобов'язана за допомогою усіх наявних засобів забезпечувати населення продуктами харчування та медичним матеріалами. У свою чергу 56 стаття *Женевської конвенції (IV)* вимагає від окупаційної влади забезпечення та утримання «медичних та лікарняних установ та служб, охорони здоров'я та гігієни на окупованій території» [26]. Стаття 69 (1) I Додаткового *протоколу до Женевських конвенцій* також передбачає, що окупаційна держава, максимально можливою мірою використовуючи наявні в неї засоби і без будь-якої дискримінації, забезпечує також одягом, постільною білизною, засобами притулку та припасами, істотно важливими для виживання цивільного населення окупованої території, а також предметами, необхідними для відправлення релігійних обрядів. Стаття 71 I Додаткового *протоколу до Женевських конвенцій* про права та обов'язки персоналу, який бере участь в операціях з надання допомоги, також застосовується в часи окупації [22].

У випадку збройних конфліктів неміжнародного характеру для забезпечення гуманітарного доступу застосовують 3 статтю, спільну для всіх Женевських конвенцій 1949 року, положення II Додаткового *протоколу до Женевських конвенцій* та звичаєві норми МГП. Частина 2 статті 18 II Додаткового *протоколу* безпосередньо закріплює обов'язок сторін забезпечити доступ постраждалого населення до гуманітарної допомоги: «Якщо цивільне населення зазнає надзвичайних бідувань через недостатнє забезпечення запасами, істотно важливими для його виживання, такими як продовольство й медичні матеріали, то за згодою заінтересованої Високої Договірної Сторони проводяться операції з надання допомоги

цивільному населенню, які мають виключно гуманітарний і неупереджений характер та здійснюються без будь-якої негативної дискримінації» [23].

Таким чином, норми МГП встановлюють чотири види обов'язків сторін збройного конфлікту у сфері гуманітарного доступу:

- 1) кожна зі сторін збройного конфлікту зобов'язана задовольняти гуманітарні потреби населення, що знаходиться під її контролем;
- 2) неупереджені гуманітарні організації мають право пропонувати свої послуги для здійснення гуманітарної допомоги;
- 3) неупереджена гуманітарна діяльність в ситуаціях збройного конфлікту здійснюється тільки за згодою сторін конфлікту;
- 4) після узгодження надання неупередженої гуманітарної допомоги сторони збройного конфлікту, а також усі держави, які не є стороною такого конфлікту, повинні дозволити та сприяти швидкому й безперешкодному наданню такої допомоги, за умови їхнього права контролю [8, с. 4].

Основні міжнародні документи у сфері *міжнародного права прав людини (МППЛ)* прямо не стосуються гуманітарного доступу. Однак окремі договори згадують такий доступ та накладають на сторони збройного конфлікту обов'язок із забезпечення гуманітарного доступу і захисту прав людини. Зокрема це положення статті 22 (1) Конвенції ООН про права дитини, статті 23 (1) Африканської хартії про права та добробут дитини, статті 5 (6), 5 (7), 7 (5b, 5g) Конвенції про захист внутрішньо переміщених осіб в Африці і надання їм допомоги (Кампальська конвенція), положення Загальної декларації прав людини, стаття 6 (1) Міжнародного пакту про громадянські та політичні права і стаття 2 (1) Європейської конвенції з прав людини (право на життя), Конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень, Американська конвенція з прав людини, положення Африканської хартії прав людини і народів, положення Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання, положення Європейської конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведінку чи покаранню, положення Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права та інші міжнародні документи.

Оскільки від обов'язку захисту більшої частини цих прав не можна зробити відступ, саме зобов'язання дотримуватися таких прав і констатує обов'язок сторін конфлікту надати гуманітарний доступ [5, с. 7].

Якщо говорити про міжнародне кримінальне право (МКП), то варто зазначити, що відмова в наданні гуманітарного доступу може стати складом кількох міжнародних злочинів, передбачених Римським статутом Міжнародного кримінального суду, таких як:

- здійснення дій, що спричиняють голод населення (стаття 8 (2) (b) (xxv));
- напади на осіб, причетних до надання гуманітарної допомоги (статті 8 (2) (b) (iii) та (e) (iii));
- злочини проти людяності (статті 7 (1);
- та знищення 7 (2) (b)) [11].

За відсутності детального регулювання надання гуманітарного доступу на міжнародному та національному рівнях можуть виникати проблеми, які суттєво впливають на якість гуманітарного доступу та можливість його надання, а саме:

- недотримання сторонами конфлікту положень міжнародного права, що стосуються гуманітарного доступу;
- бюрократичні обмеження роботи персоналу та доставки гуманітарної допомоги;
- відсутність інституційних можливостей на регіональному чи місцевому рівні для обробки/видачі необхідної документації для гуманітарного доступу; відсутність технічних критеріїв для реєстрації гуманітарних організацій;
- обмежувальні та складні положення норм, за яких допускається надання гуманітарного доступу [16, с. 2].

У контексті правової регламентації надання гуманітарного доступу уваги також потребує проблема акредитації гуманітарних місій. Зважаючи на те, що на учасників збройного конфлікту покладено зобов'язання не перешкоджати гуманітарному доступу, тим не менш обов'язковою залишається процедура акредитації тієї чи іншої гуманітарної місії. Критеріями згоди на діяльність місій та погодження режимів гуманітарного доступу є те, що, як вказується в Нормі 55 звичаєвого МГП [1], така допомога повинна мати неупереджений характер, здійснюватися без дискримінації і підлягати контролю з боку сторін збройного конфлікту. Не виникає жодних сумнівів у доцільності закріплення та застосування таких умов, проте в цьому разі істотним елементом повинна бути й взаємна відповідність таким критеріям не тільки гуманітарних організацій, а й сторін учасників збройного конфлікту. Адже недопустимою сьогодні є ситуація поставки гуманітарної допомоги на тимчасово окуповану територію ОРДЛО України з боку РФ без згоди на те України і без погодження з Міжнародним Комітетом Червоного Хреста, що свідчить про порушення державного кордону України і міжнародного права. Такі дії також були засуджені з боку ООН [20], ЄС [30] і країн НАТО [19].

Учасники незаконних збройних формувань, органи державної влади, які уповноважені надавати акредитацію на здійснення гуманітарного доступу, повинні діяти узгоджено, неупереджено, без дискримінації і під контролем гуманітарних організацій, а також в максимально короткий строк.

Відсутність дієвого національного законодавства країни, де відбувається збройний конфлікт, або ж прогалини у такому законодавстві щодо гуманітарного доступу також є суттєвою проблемою, що породжує низку нових викликів. Так, відсутність чітких положень у законодавстві України стосовно діяльності гуманітарних організацій породжує проблему їх оподаткування. Короткий період реалізації гуманітарних проектів, тривала процедура реєстрації та довгі списки необхідних документів означають, що велика частка закупівель міжнародними організаціями все ще обкладається податком на додану вартість, без закріпленої правової можливості відшкодування, адже поточне законодавство про звільнення від оподаткування не було адаптоване до короткострокового та

надзвичайного характеру гуманітарних втручань [28, с. 26]. Така ситуація надзвичайно ускладнює доступ гуманітарних місій та їхню діяльність.

Крім того, прикладом законодавчої дихотомії, на жаль, є факт того, що в Україні нормативно-правова база щодо Операції об'єднаних сил (ООС) діє одночасно з законодавством АТО, яке не було оновлено. Дійсно, подібна невизначеність та неточність створюють ризик бюрократизму, репутаційних втрат, а також неузгодження гуманітарної допомоги. Зважаючи на те, що міжнародні гуманітарні місії координують свою діяльність у відповідності зі фактичним статусом тієї чи іншої надзвичайної ситуації, в тому числі й збройного конфлікту, істотною умовою їх ефективності є чітке закріплення відповідних ситуацій в правовому полі.

Одним з варіантів вирішення проблеми відсутності відповідної нормативної бази щодо надання гуманітарної допомоги могло б також стати створення за сприянням провідних держав та міжнародних організацій відповідного модельного національного закону, що регламентував би детальну процедуру реєстрації та створення гуманітарних організацій, полегшував би їхній доступ до зони збройного конфлікту чи швидшу реєстрацію на митниці гуманітарної допомоги. Такий крок дозволив би значно швидше імплементувати положення міжнародного права щодо гуманітарного доступу в національне законодавство держав, особливо тих, які є сторонами збройного конфлікту, а також усунути численні бюрократичні перешкоди в наданні гуманітарного доступу [11, с. 2].

Проблема недостатньої обізнаності сторін конфлікту з нормами міжнародного права у сфері гуманітарного доступу в свою чергу може бути подолана через поширення відповідних знань з МГП і МППЛ. Це також включає активну дипломатичну діяльність щодо всіх держав, активну роботу засобів масової інформації, громадських організацій тощо [6, с. 20].

Також з метою комплексного вирішення вищезазначених проблем важливо здійснювати обмін досвідом імплементції відповідних гуманітарних процедур між різними державами, гуманітарними організаціями, які брали участь в наданні гуманітарного доступу у збройних конфліктах.

2. Проблеми, пов'язані з діями сторін, особливостями та наслідками збройного конфлікту

Наступною групою проблем з наданням гуманітарного доступу в зонах збройних конфліктів, є ті, які виникають через дії сторін конфлікту, через наслідки проведення військових операцій або через географічні/кліматичні особливості театру воєнних дій. Серед таких проблем, на нашу думку, варто виділити:

а) ускладнення гуманітарного доступу протягом триваючого збройного конфлікту (наприклад, через обстріли), що створює значну небезпеку життю гуманітарного персоналу, що також може бути частиною військової стратегії, спрямованої на те, щоб позбавити супротивника та/або цивільне населення основних предметів першої необхідності та продовольства [27];

б) забруднення території зброєю (міни, саморобні вибухові пристрої, касетні боєприпаси та інші вибухонебезпечні засоби, що перешкоджають переміщенню

техніки, товарів та персоналу або іншим чином перешкоджають гуманітарній діяльності) [5];

в) насилля щодо персоналу та незаконна експропріація провізії (вбивства, викрадення, згвалтування, обстріли, незаконне привласнення їжі, медикаментів та одягу, що є частиною гуманітарної допомоги), що перешкоджає роботі гуманітарних організацій і що може їх змусити зменшити масштаби своїх операцій у конкретних обставинах чи утриматись від них, або залучити до роботи охоронної структури;

г) особливості навколишнього середовища (особливості клімату (засуха/ сильні зливи), географічні умови місцевості (гори/пустелі), значна відстань від населених пунктів та відповідних служб (медичні клініки та лікарні), відсутність функціонуючих транспортних зв'язків та інфраструктури, або пошкодження останніх через наслідки збройного конфлікту) [12].

З метою вирішення проблем, пов'язаних з людським фактором, на наш погляд, варто активніше використовувати дипломатичні методи вирішення конфліктів як найбільш дієві із залученням третіх країн. На жаль, правові методи, як правило, використовуються постфактум і потребують більше часу, тому їхня ефективність у сучасних умовах проведення гібридних збройних конфліктів суттєво відтермінована, що може вплинути на оперативність захисту прав людини в таких умовах.

Специфічною загрозою гуманітарного доступу, що притаманна саме ситуаціям збройного конфлікту, є мінне забруднення територій в зоні конфлікту, що утворює додаткові труднощі для інфраструктури і захисту життя й здоров'я жителів таких територій. Звичайно, протягом періоду конфлікту всі об'єкти інфраструктури зазнають значної шкоди в результаті бомбардування, пожеж та обстрілів.

Школи, університети, музеї, лікарні, урядові будівлі також зазнають пошкоджень, через що виникає інша проблема із забезпечення права на освіту у населення, що проживає на території проведення збройного конфлікту. А це у свою чергу породжує ще один виклик гуманітарного доступу, адже саме заклади освіти відіграють дуже важливу роль, коли настає момент допомоги дітям інтегруватися у соціальне середовище. Тому, повертаючись до проблеми мінного забруднення, таку інфраструктуру потрібно відновлювати за допомогою якнайшвидшого розмінування таких територій, проведення позначення відповідних місцевостей та оголошення заборони доступу до них усім, окрім спеціалістів з розмінування.

У випадку насильства щодо працівників гуманітарних організацій вкрай важливим є надання першої медичної допомоги одразу після нападів (консультації щодо травм, психологічна підтримка, юридична допомога). Як стверджують Е. Стодарт, П. Харві в більшості організацій не вистачає чітких процедур, як підтримувати тих, хто вижив та постраждав, навіть там, де існували відповідні правові та фінансові можливості вони не застосовувались достатньо ефективно на практиці [14, с. 15].

У разі проблем географічного або інфраструктурного характеру, найбільш дієвим способом вирішення таких проблем, особливо в умовах тривалого збройного конфлікту, коли відбудова потрібних будівель, доріг, мостів не є доцільною, є забезпечення працівників гуманітарних організацій відповідними транспортними засобами та паливом [8]. Однак у тривалій перспективі мають залучатися відповідні фінансові ресурси (кредити від міжнародних установ, безповоротна фінансова допомога або власні кошти держави) на відбудову зруйнованих комунікацій.

3. Політичні проблеми

Гуманітарний доступ завжди був діяльністю, пов'язаною з політикою. Протягом десятиліть надання гуманітарного доступу впливало на політику країн-реципієнтів і на політичні міркування урядів-донорів. Незважаючи на проголошення надання гуманітарного доступу таким, що не має приносити жодних військових переваг і його надання здійснюється виключно на основі потреб сторін конфліктів, гуманітарні принципи нейтралітету та неупередженості зазнають постійної критики.

До проблем гуманітарного доступу, спричинених політичним впливом, відносять:

- ухвалення політичних рішень, що переважають над законами, і в результаті унеможливають ефективне надання гуманітарного доступу;
- відсутність політичного зобов'язання на національному рівні щодо сприяння роботі гуманітарних організацій;
- обмеження в'їзду гуманітарних товарів або персоналу до країни (включаючи відсутність функціональних систем для полегшення необхідних процесів);
- обмеження пересування гуманітарного персоналу всередині країни;
- втручання в гуманітарну діяльність, включаючи вплив на відбір бенефіціарів та персоналу.

Для таких проблем існує фактично єдиний шлях вирішення – політичні домовленості на найвищому рівні (президенти, парламенти, керівники урядів) або на рівні дипломатичних представництв, міністерств тощо.

Величезна політизація сторін конфлікту внаслідок пропаганди, релігійних поглядів, довготривалих територіальних претензій, а також неефективна і повільна система покарання за відповідні правопорушення фактично унеможливує застосування правових інструментів впливу на створення та забезпечення гуманітарного доступу [2].

У більшості випадків забезпечення та підтримка ефективного гуманітарного доступу є наслідком колективних дій і зусиль суб'єктів гуманітарної допомоги. Такі взаємовідносини між гуманітарними організаціями стають можливими завдяки дієвій координаційній системі. Організаціями, що займаються такою координацією є: Міжнародний Комітет Червоного Хреста (МКЧХ), що: «...координує діяльність Міжнародного руху з надання допомоги під час збройних конфліктів» [24, с. 83]; Управління ООН з координації гуманітарних справ (ОСНА) через механізм The UN-CMCoord; SHA – Швейцарська гуманітарна допомога, яка

діє прямо або через інші міжнародні організації зі своїми фахівцями [15] тощо.

Отже, координаційні центри, які діють в цілодобовому режимі, відіграють значну роль як для цивільного населення, так і для самих гуманітарних місій, попереджаючи про можливу небезпеку та узгоджуючи план дій.

Ще одним безпрецедентним викликом, який набув резонансу у всьому світі та повністю змінив основні «правила гри» для гуманітарного доступу, є глобальна пандемія коронавірусної хвороби (COVID-19). Через поширення епідемії в кожній державі уряди запровадили обмеження для пересування їхніми територіями. Коронавірусна хвороба створила неабияку проблему гуманітарного доступу до територій, охоплених збройними конфліктами. На жаль, населення, яке знаходиться у зонах воєнних дій, є надзвичайно вразливим через і так наявні проблеми водопостачання, медичних засобів, лікарської допомоги, основних санітарних послуг тощо.

8 квітня 2020 р. МКЧХ представив фундаментальні Правила МГП щодо гуманітарного доступу та COVID-19, де було зазначено ключове положення: *необхідність протидії поширенню Covid-19 не є вагомою підставою для відмови у згоді на гуманітарну діяльність, що здійснюється неупередженими гуманітарними організаціями, такими як МКЧХ* [9, с. 3]. Таким чином, гуманітарні організації реагують на епідемічні виклики і це дає їм можливість розробити нові алгоритми й способи роботи. Одним з таких інноваційних способів роботи може стати запровадження і правова регламентація використання технологій штучного інтелекту для забезпечення гуманітарного доступу з використанням безпілотних літальних апаратів, які б транспортували основні продукти життєвої необхідності та лікарські засоби. Крім того, доцільно було б спростити режим доступу гуманітарних організацій через контрольні-пропускні пункти на територію ОРДЛО України.

Окрім державних органів влади, які повинні займатись питанням розмінування, існують і потужні міжнародні ініціативи, які можуть бути залучені до такої діяльності, зокрема:

- The HALO Trust – міжнародна організація, що займається знешкодженням наземних мін і боєприпасів, що не розірвалися, які можуть становити небезпеку для цивільних осіб [9];

- UNMAS – Служба Організації Об'єднаних Націй з розмінування [17], які на основі Міжнародних стандартів протимінної діяльності (IMAS) [10] здійснюють операції з демайнінгу та інші.

Також потрібно забезпечити як гуманітарні місії, так і цивільне населення в зоні конфлікту, інструкціями з алгоритму дій при ураженні мінами та обов'язковими телефонами екстрених служб, за якими можна буде звернутись за допомогою.

Крім того, доцільними є профілактичні бесіди з дітьми стосовно заборони брати до рук чи торкатись підозрілих предметів на вулиці. Знову ж таки, в контексті цієї проблеми можна згадати й про касетні боєприпаси, які мають жахливий вплив як на життя населення, так і на саму навколишню територію.

Саме через важливість цієї проблеми Міжнародний Комітет Червоного Хреста вкотре наполегливо рекомендує Верховній Раді України ратифікувати Конвенцію з касетних боєприпасів 2008 року [24, с. 23].

Відповідно до преамбули Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», основою гуманітарної, соціальної та економічної політики держави Україна стосовно населення тимчасово окупованої території України є захист і повноцінна реалізація національно-культурних, соціальних та політичних прав громадян України, у тому числі корінних народів та національних меншин [29]. У зв'язку з цим положенням можна дійти висновку, що не менш вагомим елементом гуманітарного доступу є захист культурних цінностей, що становить неабияку проблему для усіх учасників збройного протистояння. Безсумнівно, культурна спадщина, що може бути представлена різного роду пам'ятками, музеями, галереями, релігійними спорудами та іншими об'єктами є важливою частиною історії народу.

На жаль, під час збройних протистоянь саме таке культурне надбання нерідко стає цільовим об'єктом для знищення. Тому ще одним напрямом діяльності гуманітарних місій повинна стати координація зусиль задля збереження таких пам'яток, які становлять цінну частину не тільки національної ідентичності, а й світової цивілізації.

Висновки. Підсумовуючи вищевказане, можна зазначити, що гуманітарний доступ є важливим фактором проведення гуманітарних дій у ситуаціях збройних конфліктів, оскільки без нього неможливе надання прямої гуманітарної допомоги. Сьогодні існує низка викликів у забезпеченні та підтримці такого доступу у ситуаціях збройних конфліктів, що призводить до суттєвого обмеження надання гуманітарної допомоги, які можна об'єднати у три групи, зокрема: 1) правові проблеми (*визначення суб'єктів надання допомоги, прав і обов'язків сторін збройного конфлікту, дотримання воюючими сторонами норм міжнародного гуманітарного права і права прав людини, проблеми акредитації гуманітарних місій, відсутність національного законодавства, яке регламентує гуманітарний доступ, тощо*); 2) проблеми, пов'язані з діями сторін, особливостями та наслідками збройного конфлікту (*ускладнення гуманітарного доступу протягом триваючого збройного конфлікту, забруднення території зброєю, насилля щодо персоналу та незаконна експропріація провізії, екологічні проблеми, тощо*); 3) політичні проблеми (*ухвалення політичних рішень, що переважають над законами, відсутність політичного сприяння роботі гуманітарних організацій, обмеження в'їзду і пересування гуманітарного персоналу всередині країни, втручання в гуманітарну діяльність тощо*).

Тільки спільний підхід у повазі до верховенства права, ефективній міжнародній координаційній системі, спрощенні адміністративних послуг акредитації, вирішенні юридичних недоліків національних законів, залученні новітніх технологій та ознайомленні населення з їхніми правами може забезпечити реалізацію повноцінної гуманітарної допомоги. Передумовою ефективності надання

гуманітарного доступу у збройних конфліктах є насамперед дотримання норм міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального та міжнародного права прав людини усіма сторонами збройного конфлікту.

Список літератури

1. Customary IHL. ICRC. URL: https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule55 (дата звернення: 31.01.2022)
2. De Lauri A. Humanitarian Diplomacy: A New Research Agenda. CMI. 2018. URL: <https://www.cmi.no/publications/6536-humanitarian-diplomacy-a-new-research-agenda> (дата звернення: 31.01.2022)
3. Henckaerts Jean-Marie, Doswald-Beck Louise Customary International Humanitarian Law: Volume I: Rules. *Cambridge University Press, New York*. International Committee of the Red Cross. 2005. P. 689. URL: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/customary-international-humanitarian-law-i-icrc-eng.pdf> (дата звернення: 31.01.2022)
4. History of OCHA. The United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA). URL: <https://www.unocha.org/about-ocha/history-ocha> (дата звернення: 31.01.2022)
5. Humanitarian Access Constraints. Global Shelter Cluster. URL: https://www.sheltercluster.org/sites/default/files/docs/ha_incident_categories.pdf (дата звернення: 31.01.2022)
6. Humanitarian Access in Situations of Armed Conflict - Field Manual Version 1.0. Federal Department of Foreign Affairs, Switzerland. 2011. URL: <https://www.alnap.org/system/files/content/resource/files/main/humanitarian-access-in-situations-of-armed-conflict-handbook-on-the-normative-framework-en.pdf> (дата звернення: 31.01.2022)
7. Humanitarian Civil-Military Coordination. The United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. URL: <https://www.unocha.org/fr/themes/humanitarian-civil-military-coordination> (дата звернення: 31.01.2022)
8. ICRC Q&A and lexicon on humanitarian access. ICRC. 2011. URL: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/2014/icrc-q-and-a-lexicon-on-humanitarian-access-06-2014.pdf> (дата звернення: 31.01.2022)
9. IHL Rules on Humanitarian Access and Covid-19. International Committee of the Red Cross. 2020. P. 4. URL: https://www.icrc.org/en/download/file/117870/ihl_humanitarian_access_and_covid-19.pdf (дата звернення: 31.01.2022)
10. International Mine Action Standards. Geneva International Centre for Humanitarian Demining. URL: <https://www.mineactionstandards.org/> (дата звернення: 31.01.2022)
11. Libya: Humanitarian Access Report. The United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA). 2020. URL: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Libya%20-%20Humanitarian%20Access%20Report%20%28March%202020%29.pdf> (дата звернення: 31.01.2022)
12. Out of reach: remote and hardtoaccess populations. IFRC. 2018. URL: <https://media.ifrc.org/ifrc/wp-content/uploads/sites/5/2018/10/C-03-WDR-2018-3-reach.pdf> (дата звернення: 31.01.2022)
13. Rome Statute of the International Criminal Court (1998), ICC. URL: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (дата звернення: 31.01.2022)
14. Stoddard A., Harvey P., Czwarno M. Aid Worker Security Report 2019—Updated Speakable: Addressing sexual violence and gender-based risk in humanitarian aid. 2019. URL: https://www.humanitarianoutcomes.org/sites/default/files/publications/awsr_2019_0.pdf (дата звернення: 31.01.2022)
15. Swiss Humanitarian Aid Unit. Swiss Agency for Development and Cooperation SDC. URL: <https://www.eda.admin.ch/deza/en/home/activities-projects/activities/humanitarian-aid/swiss-humanitarian-aid-/unit.html> (дата звернення: 31.01.2022)
16. Tronc E., Grace R., Nahikian A. Humanitarian Access Obstruction in Somalia: Externally Imposed and Self-Inflicted Dimensions. *Harvard University*. 2018. URL: <https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=94209406807300210208610211909412508603400805906808904310212610710408400707308911607610305203806010502910900107007911312009802705207802>

7028048089120018010089114006029095043064102102125066089002073088022090098026
124012031121079018110028091022067091097067&EXT=pdf (дата звернення: 31.01.2022)

17. UNMAS strategic plan 2019-2023. UNMAS. URL: <https://www.unmas.org/en> (дата звернення: 31.01.2022)

18. What we do? The HALO Trust. URL: <https://www.halotrust.org/what-we-do/> (дата звернення: 31.01.2022)

19. Генсек НАТО: введення конвою ставить питання про істинну мету Росії. Європейська правда. 2014. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2014/08/22/7025296/> (дата звернення: 31.01.2022)

20. Генсек ООН стурбований через російський конвой в Україні. BBC. 2014. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2014/08/140822_rl_un_convoy (дата звернення: 31.01.2022)

21. Гуманітарний доступ у східній Україні: огляд ситуації. *Право на захист*. 2019. URL: https://www.globalprotectioncluster.org/wp-content/uploads/Report_R2P_humanitarian_access_in_Eastern_Ukraine_2019_ukr.pdf (дата звернення: 31.01.2022)

22. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I). Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 31.01.2022)

23. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II). Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text (дата звернення: 31.01.2022)

24. Зміцнення поваги до міжнародного гуманітарного права: Посібник для народних депутатів України. Міжнародний комітет Червоного Хреста (МКЧХ). 2017. С. 100. URL: http://ua.icrc.org/wp-content/uploads/sites/98/2018/02/MGPOctoberBook_web.pdf (дата звернення: 31.01.2022)

25. Кодекс поведінки Міжнародного руху Червоного Хреста і Червоного Півмісяця та неурядових організацій при здійсненні допомоги під час стихійних лих і катастроф. *The Sphere Project Copyright*. 1994 р. URL: <https://spherestandards.org/wp-content/uploads/Sphere-handbook-2011-Ukrainian-1.pdf> (дата звернення: 31.01.2022)

26. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 31.01.2022)

27. Найгостріші питання міжнародного гуманітарного права. Українське право. 2016. URL: https://www.ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/naugostrishi-pytannya-mizhnarodnogo-gumanitarnogo-prava/ (дата звернення: 31.01.2022)

28. План гуманітарного реагування, Україна. УКГС від імені Гуманітарної команди країни та партнерів. 2020. С. 88. URL: https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/ukraine_2020_humanitarian_response_plan_ua.pdf (дата звернення: 31.01.2022)

29. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 03.07.2020 № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 31.01.2022)

30. Росія своїм гумконвоєм порушила суверенітет України, - ЄС. LB.UA. 2014. URL: https://lb.ua/news/2014/09/15/279455_rossiya_gumkonvoem_narushila.html (дата звернення: 31.01.2022)

References

1. Customary IHL. ICRC. URL: https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule55 (Date of Access: 31 January 2022)

2. De Lauri A. Humanitarian Diplomacy: A New Research Agenda. CMI. 2018. URL: <https://www.cmi.no/publications/6536-humanitarian-diplomacy-a-new-research-agenda> (Date of Access: 31 January 2022)

3. Henckaerts Jean-Marie, Doswald-Beck Louise Customary International Humanitarian Law: Volume I: Rules. Cambridge University Press, New York. International Committee of the Red

Cross. 2005. P. 689. URL:<https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/customary-international-humanitarian-law-i-icrc-eng.pdf> (Date of Access: 31 January 2022)

4. History of OCHA. The United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA). URL: <https://www.unocha.org/about-ocha/history-ocha> (Date of Access: 31 January 2022)

5. Humanitarian Access Constraints. Global Shelter Cluster. URL: https://www.sheltercluster.org/sites/default/files/docs/ha_incident_categories.pdf (Date of Access: 31 January 2022)

6. Humanitarian Access in Situations of Armed Conflict - Field Manual Version 1.0. Federal Department of Foreign Affairs, Switzerland. 2011. URL: <https://www.alnap.org/system/files/content/resource/files/main/humanitarian-access-in-situations-of-armed-conflict-handbook-on-the-normative-framework-en.pdf> (Date of Access: 31 January 2022)

7. Humanitarian Civil-Military Coordination. The United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. URL: <https://www.unocha.org/fr/themes/humanitarian-civil-military-coordination> (Date of Access: 31 January 2022)

8. ICRC Q&A and lexicon on humanitarian access. ICRC. 2011. URL: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/2014/icrc-q-and-a-lexicon-on-humanitarian-access-06-2014.pdf> (Date of Access: 31 January 2022)

9. IHL Rules on Humanitarian Access and Covid-19. International Committee of the Red Cross. 2020. P. 4. URL: https://www.icrc.org/en/download/file/117870/ihl_humanitarian_access_and_covid-19.pdf (Date of Access: 31 January 2022)

10. International Mine Action Standards. Geneva International Centre for Humanitarian Demining. URL: <https://www.mineactionstandards.org/> (Date of Access: 31 January 2022)

11. Libya: Humanitarian Access Report. The United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA). 2020. URL: <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Libya%20-%20Humanitarian%20Access%20Report%20%28March%202020%29.pdf> (Date of Access: 31 January 2022)

12. Out of reach: remote and hard to access populations. IFRC. 2018. URL: <https://media.ifrc.org/ifrc/wp-content/uploads/sites/5/2018/10/C-03-WDR-2018-3-reach.pdf> (Date of Access: 31 January 2022)

13. Rome Statute of the International Criminal Court (1998), ICC. URL: <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf> (Date of Access: 31 January 2022)

14. Stoddard A., Harvey P., Czwarno M. Aid Worker Security Report 2019—Updated Speakable: Addressing sexual violence and gender-based risk in humanitarian aid. 2019. URL: https://www.humanitarianoutcomes.org/sites/default/files/publications/awsr_2019_0.pdf (Date of Access: 31 January 2022)

15. Swiss Humanitarian Aid Unit. Swiss Agency for Development and Cooperation SDC. URL: <https://www.eda.admin.ch/deza/en/home/activities-projects/activities/humanitarian-aid/swiss-humanitarian-aid-/unit.html> (Date of Access: 31 January 2022)

16. Tronc E., Grace R., Nahikian A. Humanitarian Access Obstruction in Somalia: Externally Imposed and Self-Inflicted Dimensions. Harvard University. 2018. URL: <https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=942094068073002102086102119094125086034008059068089043102126107104084007073089116076103052038060105029109001070079113120098027052078027028048089120018010089114006029095043064102102125066089002073088022090098026124012031121079018110028091022067091097067&EXT=pdf> (Date of Access: 31 January 2022)

17. UNMAS strategic plan 2019-2023. UNMAS. URL: <https://www.unmas.org/en> (Date of Access: 31 January 2022)

18. What we do? The HALO Trust. URL: <https://www.halotrust.org/what-we-do/> (Date of Access: 31 January 2022)

19. Hensek NATO: vvedennia konvoiu stavyt pytannia pro istynnu metu Rosii. Yevropeiska pravda. 2014. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2014/08/22/7025296/> (Date of Access: 31 January 2022)

20. Hensek OON sturbovani cherez rosiyski konvoi v Ukraini. BBC. 2014. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/news_in_brief/2014/08/140822_rl_un_convoy (Date of Access: 31 January 2022)

21. Humanitarnyi dostup u skhidnii Ukraini: ohliad sytuatsii. Pravo na zakhyst. 2019. URL: https://www.globalprotectioncluster.org/wp-content/uploads/Report_R2P_humanitarian_access_in_Eastern_Ukraine_2019_ukr.pdf (Date of Access: 31 January 2022)

22. Dodatkovyi protokol do Zhenevskykh konventsii vid 12 serpnia 1949 roku, shcho stosuietsia zakhystu zhertv mizhnarodnykh zbroinykh konfliktiv (Protokol I). Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (Date of Access: 31 January 2022)

23. Dodatkovyi protokol do Zhenevskykh konventsii vid 12 serpnia 1949 roku, shcho stosuietsia zakhystu zhertv zbroinykh konfliktiv nemizhnarodnoho kharakteru (Protokol II). Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text (Date of Access: 31 January 2022)

24. Zmitsnennia povahy do mizhnarodnoho humanitarnoho prava: Posibnyk dlia narodnykh deputativ Ukrainy. Mizhnarodnyi komitet Chervonoho Khresta (MKChKh). 2017. С. 100. URL: http://ua.icrc.org/wp-content/uploads/sites/98/2018/02/MGPOctoberBook_web.pdf (Date of Access: 31 January 2022)

25. Kodeks povedinky Mizhnarodnoho rukhu Chervonoho Khresta i Chervonoho Pivmisiatsia ta neuriadovykh orhanizatsii pry zdiisnenni dopomohy pid chas stykhiinykh lykh i katastrof. The Sphere Project Copyright. 1994 r. URL: <https://spherestandards.org/wp-content/uploads/Sphere-handbook-2011-Ukrainian-1.pdf> (Date of Access: 31 January 2022)

26. Konventsiia pro zakhyst tsyvilnoho naselennia pid chas viiny. Verkhovna Rada Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (Date of Access: 31 January 2022)

27. Naihostrishi pytannia mizhnarodnoho humanitarnoho prava. Ukrainske pravo. 2016. URL: https://www.ukrainepravo.com/international_law/public_international_law/naygostrishi-pytannya-mizhnarodnogo-gumanitarnogo-prava/ (Date of Access: 31 January 2022)

28. Plan humanitarnoho reahuvannia, Ukraina. UKHS vid imeni Humanitarnoi komandy krainy ta partnerv. 2020. S. 88. URL: https://www.humanitarianresponse.info/sites/www.humanitarianresponse.info/files/documents/files/ukraine_2020_humanitarian_response_plan_ua.pdf (Date of Access: 31 January 2022)

29. Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 03.07.2020 № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (Date of Access: 31 January 2022)

30. Rossiia svoim humkonvoiem porushyla suverenitet Ukrainy, - YeS. LB.UA. 2014. URL: https://lb.ua/news/2014/09/15/279455_rossiya_gumkonvoem_narushila.html (Date of Access: 31 January 2022)

Usmanov Yu., PhD in Law, Director of the Institute of International Relations in the Kyiv International University, Ukraine, Kyiv.

e-mail: yuryusmanov8@gmail.com ; ORCID 0000-0001-6297-2583

Martynovich A., 5th year student of International Law Faculty, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.

Humanitarian access in armed conflicts: current challenges

Humanitarian access is a crucial element of humanitarian action in situations of armed conflict since it is impossible to provide direct humanitarian assistance without it. The right of access to victims of armed conflict is a fundamental element of humanitarian action since it allows humanitarian aid organizations to make an independent assessment of needs, ensure the effectiveness of their activities and monitor the fair distribution of such aid. However, gaining and maintaining access to the population to provide humanitarian assistance is difficult for humanitarian organizations. The provision of such access may be limited by armed conflict and the fact that humanitarian access is usually considered ad hoc, so there are often no established methods or rules for granting such access. Although humanitarian access is not a new issue in international law, there are several challenges today in securing and maintaining

such access in situations of armed conflict. The article will consider the problems of understanding the term “humanitarian access,” the rights and responsibilities of participants in armed conflicts regarding such access, obligations, and restrictions on humanitarian organizations themselves, criteria for granting humanitarian access in various situations, the interaction of international humanitarian missions with combatant parties, challenges related to the accreditation of humanitarian missions, the coordination of the system of humanitarian assistance, and legislative, regulatory gaps. The article will suggest possible ways to solve the problems.

Keywords: humanitarian access; international humanitarian law; international human rights law; human rights.

Рекомендоване цитування: Усманов Ю. І., Мартиневич А. В. Гуманітарний доступ у збройних конфліктах: сучасні виклики. *Проблеми законності*. 2022. Вип. 156. С. 143–158. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.156.252314>.

Suggested Citation: Usmanov, Yu., Martynevich, A. (2022). Humanitarnyi dostup u zbroinykh konfliktakh: suchasni vyklyky [Humanitarian access in armed conflicts: current challenges]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 156, 143–158*. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990X.156.252314>.

Надійшла до редколегії 01.02.2022 р.